

Rutger Bregman este unul dintre cei mai importanți tineri gânditori din Europa. Acesta a publicat patru cărți de istorie, filosofie și economie. Cartea sa *Istoria progresului* a câștigat Premiul Belgian Liberales pentru cea mai bună carte de non-ficțiune în 2013, Bregman fiind nominalizat de două ori pentru prețiosul Premiu al Presei Europene pentru activitatea sa jurnalistică de la *The Correspondent*. Ediția olandeză a cărții *Utopie pentru realiști* a devenit bestseller național și a declanșat o mișcare a venitului de bază care a apărut pe prima pagină a ziarelor internaționale. Scrierile sale au fost prezentate în *Washington Post*, *The Guardian* și la BBC.

RUTGER BREGMAN

UTOPIE PENTRU REALIȘTI

CUM PUTEM CONSTRUI
LUMEA IDEALĂ

Traducere din limba engleză
MONICA PÎRVULESCU

CUPRINS

1. Revenirea Utopiei	9
2. De ce ar trebui să dăm bani nemuncită tuturor	29
3. Sfârșitul săraciei	49
4. Bizara poveste a președintelui Nixon și a proiectului său de lege privind venitul de bază	69
5. Cifre noi pentru o nouă eră	87
6. O săptămână de lucru de 15 ore.....	107
7. De ce nu e rentabil să fii bancher	127
8. Cursa împotriva mașinii	145
9. Dincolo de porțile Tărâmului Abundenței	167
10. Cum schimbă ideile lumea	191
Epilog	207
Note	217
Indice	261
Mulțumiri	271

1. REVENIREA UTOPIEI

Să începem cu o scurtă lecție de istorie:

În trecut, totul era mai rău.

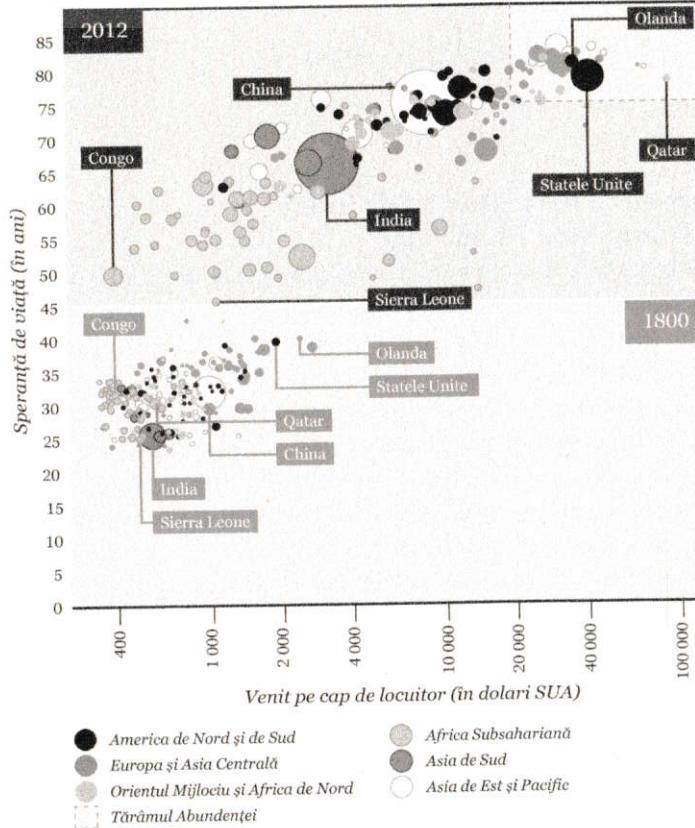
În circa 99% din cursul istoriei mondiale, 99% din omenire a fost săracă, flămândă, murdară, speriată, proastă, bolnavă și urâtă. Nu mai departe decât în secolul al XVII-lea, filosoful francez Blaise Pascal (1623–1662) descria viața ca fiind o uriașă vale a plângerii. „Omenirea este extraordinară“, scria acesta, „pentru că știe că este jalnică.“ În Marea Britanie, colegul său filosof Thomas Hobbes (1588–1679) împărtășea părerea potrivit căreia viața omenească era pur și simplu „singuratică, săracă, neplăcută, necivilizată și scurtă“.

Însă toate acestea s-au schimbat în ultimii 200 de ani. În doar o fracțiune din timpul pe care specia noastră l-a petrecut pe această planetă, miliarde dintre noi au devenit brusc bogați, bine hrăniți, curați, în siguranță, isteți, sănătoși și uneori chiar și frumoși. În timp ce 84% din populația planetei trăia încă într-o sărăcie lucie în 1820, până în 1981 procentul respectiv a scăzut până la 44%, iar în prezent, după numai câteva decenii, a ajuns sub 10%.¹

Dacă această tendință va continua, sărăcia extremă care a caracterizat viața atât de multă vreme va fi eradicată în curând, o dată pentru totdeauna. Chiar și cei pe care îi considerăm încă săraci se bucură de o prosperitate fără precedent în istoria mondială. În Olanda, țara în care locuiesc eu, un om al străzii care beneficiază în ziua de azi de asistență socială are mai mulți bani de cheltuială decât avea un olandez de rând din 1950 și de patru ori mai mult decât aveau oamenii în glorioasa Epocă de Aur a Olandei, când această țară încă stăpânea șapte mări.²

Vreme de secole timpul parcă a stat în loc. Evident că s-au întâmplat multe lucruri care au umplut cărțile de istorie, însă

Respect pentru oamenii care își căută
FIGURA 1 Două secole de progres uimitor

Aceasta este o diagramă care are nevoie de puțin timp pentru a fi aprofundată. Fiecare cerc reprezintă o țară. Cu cât cercul este mai mare, cu atât populația este mai numeroasă. În secțiunea de jos, țările sunt prezentate în anul 1800; iar în cea de sus, aceleași țări în 2012. În 1800 speranța de viață chiar și în cele mai bogate țări (de exemplu, Olanda, Statele Unite) era mai scăzută decât cea din țara cu cea mai scăzută valoare la sănătate (Sierra Leone) în 2012. Cu alte cuvinte: în 1800, toate țările erau sărace atât din punct de vedere financiar, cât și al sănătății, în timp ce astăzi, până și Africa Subsahariană depășește țările cele mai prospere din 1800 (chiar dacă veniturile din Congo nu s-au schimbat aproape deloc în ultimii 200 de ani). Într-adevăr, tot mai multe țări ajung pe „Tărâmul Abundenței“, din dreapta sus a diagramei, în care venitul mediu depășește în prezent 20000 de dolari și speranța de viață este de peste 75 de ani.

Sursa: Gapminder.org

viață nu prea s-a îmbunătățit. Dacă am pune un țăran italian din anul 1300 într-o mașină a timpului și l-am duce în Toscana anilor 1870, acesta nu ar observa mari diferențe.

Istoricii estimează că venitul mediu anual în Italia din jurul anului 1300 era de circa 1 600 de dolari. După vreo 600 de ani – după Columb, Galileo, Newton, Revoluția științifică, Reformă și Iluminism, după inventarea prafului de pușcă, a tipăriști și a motorului cu abur – acesta era... tot de 1 600 de dolari.³ După 600 de ani de civilizație, italianul de rând rămăsese cam tot unde fusese dintotdeauna.

Abia în jurul anului 1880, cam în perioada în care Alexander Graham Bell a inventat telefonul, Thomas Edison și-a brevetat becul, Carl Benz se juca cu prima sa mașină, iar Josephine Cochrane cocheta cu ceea ce poate că a fost cea mai strălucită idee a tuturor timpurilor – mașina de spălat vase –, țăranul nostru italian a fost luat pe sus și purtat pe drumul progresului. Și ce incitantă a fost călătoria! Ultimele două secole au cunoscut o creștere explozivă atât din punct de vedere al populației, cât și al prosperității la nivel mondial. Venitul pe cap de locuitor este acum de zece ori mai mare decât era în 1850. Italianii sunt în medie de 15 ori mai înstăriți decât erau în anul 1880. Și economia mondială? Aceasta este astăzi de 250 de ori mai dezvoltată decât era înaintea Revoluției industriale – când aproape toată lumea era încă săracă, flămândă, murdară, speriată, proastă, bolnavă și urâtă.

Utopia medievală

Trecutul a fost cu siguranță dur, de aceea pare că se poate de firesc că oamenii au visat la o zi în care situația avea să se îmbunătățească.

Unul dintre visurile cele mai arzătoare era tărâmul unde curgea lapte și miere, cunoscut drept „Țara unde umblă cainii cu covrigi în coadă“. Ca să ajungi acolo trebuia să mănânci trei mile de budincă de orez. Dar merită efortul, pentru că odată ajuns în țara unde umblă cainii cu covrigi în coadă, descoperăi un ținut în care râurile erau pline de vin, pe deasupra zburau gâște

la cuptor, în copaci creșteau clătite, iar din cer ploua cu plăcinte fierbinți și cu alte produse de patiserie. Țăranul, meșteșugarul și preotul stăteau cu toții întinși la soare relaxați.

Aici, pe Tărâmul Abundenței, lumea nu se certă niciodată. Dimpotrivă, toți se distrau, dansau, beau și se culcau cu cine poftea.

„Pentru oamenii din Evul Mediu“, scrie istoricul olandez Herman Pleij, „Europa Occidentală de astăzi ar semăna foarte mult cu o țară unde curge numai lapte și miere. Ai fast-fooduri deschise nonstop, 7 zile din 7, aer condiționat, amor liber, venituri nemuncite și chirurgie plastică prin care îți prelungești tinerețea.⁴ În prezent există mai mulți oameni care suferă de obezitate decât de foamete.⁵ În Europa Occidentală, rata criminalității este, în medie, de 40 de ori mai scăzută decât era în Evul Mediu, iar dacă ai cetățenia potrivită, beneficiezi de un sistem de protecție socială de-a dreptul impresionant.⁶

Poate că asta este, de fapt, problema noastră cea mai mare: în zilele noastre, vechiul vis medieval al utopiei rămâne fără conținut. Sigur că ne-ar plăcea puțin mai mult consum, puțin mai multă siguranță, dar efecte adverse precum poluarea, obezitatea și Big Brother se arată la orizont tot mai amenințătoare. Pentru visătorul medieval, Tărâmul Abundenței era un paradis imaginar – „O evadare din suferința pământească“, după cum spunea Herman Pleij. Dar dacă ar fi să îl punem pe țăranul italian de la 1300 să descrie lumea noastră modernă, fără îndoială că s-ar gândi imediat la țara unde cainii umblă cu covrigi în coadă.

De fapt, trăim vremurile în care se împlinesc profețiile bibile. Ceea ce ar fi părut adevărate minuni în Evul Mediu sunt acum lucruri absolut banale: orbii își recapătă vederea, ologii încep să meargă, iar morții revin la viață. Să luăm Argus II, de exemplu, un implant în creier prin care persoanele cu probleme oculare genetice își pot recăpăta vederea. Sau Rewalk, o pereche de picioare artificiale care îi ajută pe paraplegici să meargă din nou. Sau Rheobatrachus, o specie de broaște care a dispărut în 1983, dar care, datorită oamenilor de știință australieni, a fost aproape la propriu readusă la viață cu ajutorul unor fragmente

de ADN. Lupul marsupial este următorul pe lista de dorințe a echipei de cercetare care lucrează la amplul „proiect Lazarus“ (denumit astfel după numele personajului readus la viață în povestirea din Noul Testament).

Între timp, povestirile științifico-fantastice devin povestiri adevărate. Circulă deja pe drumuri primele mașini fără șoferi. Există deja imprimante 3D care produc întregi structuri embryonare, iar oameni cu cipuri implantate în creier dirijează brațe artificiale cu ajutorul minții. Un alt fapt este că, din 1980, prețul unui watt de energie solară a scăzut cu 99% – și nu, procentul nu este o greșeală de ortografie. Cu puțin noroc, imprimantele 3D și panourile solare pot transforma idealurile lui Karl Marx (toate mijloacele de producție să fie controlate de mase) în realitate, fără să fie nevoie de vreo revoluție sănăeroasă.

Multă vreme, Tărâmul Abundenței a fost rezervat unei mici elite din înstăritul Occident. Vremurile acelea însă au apus. De când China s-a îndreptat spre capitalism, 700 de milioane de chinezi au scăpat de sărăcie.⁷ Și Africa se leapădă rapid de reputația sa de a fi definită de dezastrul economic; în prezent, acest continent găzduiește șase din cele zece economii cu cea mai rapidă dezvoltare.⁸ Până în anul 2013, șase din cele șapte miliarde de locuitori de pe glob dețineau telefoane mobile. (Prin comparație, numai 4,5 miliarde aveau toaletă).⁹ Iar între 1994 și 2014, numărul celor cu acces la internet a sărit de la 0,4% la 40,4%.¹⁰

De asemenea, în ceea ce privește sănătatea – poate cea mai mare promisiune a Tărâmului Abundenței –, progresul modern a depășit cele mai îndrăznețe fantezii ale strămoșilor noștri. În vreme ce țările bogate trebuie să se mulțumească doar cu adăugarea unui weekend la media de viață, continentul african câștigă patru zile pe săptămână.¹¹ La nivel mondial, speranța de viață a crescut de la 64 de ani în 1990, la 70, în 2012¹² – mai mult decât dublu față de cât era în 1900.

Și tot mai puțini oameni suferă de foame. Pe acest Tărâm al Abundenței poate că nu există rațe la cuptor zburătoare, însă numărul persoanelor care suferă de malnutriție a scăzut cu mai mult de o treime din 1990 până în prezent. Segmentul populației

care supraveiuieste consumând sub 2 000 de calorii pe zi a scăzut de la 51% în 1965 la 3% în 2005.¹³ Peste 2,1 miliarde de oameni au obținut acces la apă potabilă între 1990 și 2012. În aceeași perioadă a scăzut cu o treime numărul copiilor cu întârzieri de creștere, iar mortalitatea infantilă a scăzut cu un uimitor 41%, în vreme ce decesele la naștere s-au redus la jumătate.

Și bolile? Inamicul în masă numărul unu de-a lungul istoriei, temuta variolă, a fost eradicată. Poliomielita a fost aproape complet înălțurată, făcând cu 99% mai puține victime în 2003 față de 1988. Între timp, tot mai mulți copii sunt vaccinați împotriva bolilor cândva frecvente. Rata de vaccinare la nivel mondial pentru pojar, de exemplu, a sărit de la 16% în 1980 la 85% astăzi, în timp ce numărul deceselor a scăzut cu mai mult de trei pătrimi între 2000 și 2014. Din 1990, rata mortalității provocate de TBC aproape s-a înjumătățit. Din 2000 numărul persoanelor care au murit de malarie s-a redus cu un sfert și la fel și numărul deceselor de SIDA față de 2005.

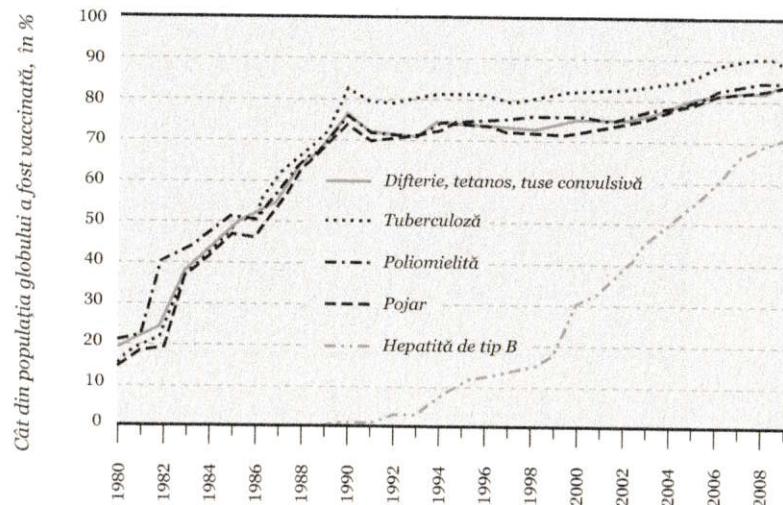
Unele cifre par prea frumoase ca să fie adevărate. De exemplu, în urmă cu 50 de ani, unul din cinci copii murea înainte de a împlini cinci ani. Astăzi? Unul din 20. În 1836, cel mai bogat om din lume, un anume Nathan Meyer Rothschild, a murit din cauza unei simple lipse de antibiotice. În ultimele decenii, vaccinuri foarte ieftine împotriva pojarului, a tetanosului, a tusei convulsive, a difteriei și a poliomielitei au salvat mai multe vieți într-un an decât ar fi salvat pacea mondială în secolul XX.¹⁴

Evident că au mai rămas maladii de învins – cancerul, de pildă – dar facem progrese și în această direcție. În 2013, prestigioasa publicație *Science* anunță descoperirea unei modalități de utilizare a sistemului imunitar pentru a combate tumorile, lăudând-o ca fiind realizarea anului. În același an s-a înregistrat și primul succes de clonare a celulelor stem, o realizare promițătoare pentru tratarea bolilor mitocondriale, inclusiv a unei forme de diabet.

Unii oameni de știință susțin chiar că s-a născut deja prima persoană care va trăi 1 000 de ani.¹⁵

Și, în tot acest timp, devenim tot mai deștepți. În 1962, nu mai puțin de 41% dintre copii nu mergeau la școală, spre

FIGURA 2 Victoria vaccinurilor

Sursa: Organizația Mondială a Sănătății

deosebire de 10% astăzi.¹⁶ În cele mai multe țări, IQ-ul mediu a crescut cu trei până la cinci puncte, din zece în zece ani, mai ales datorită îmbunătățirii nutriției și a educației. Poate că aşa se explică și cum am devenit cu mult mai civilizați, ultimul deceniu fiind cel mai pașnic din istoria mondială. Potrivit Institutului de Cercetare pentru Pace de la Oslo, numărul pagubelor anuale de război a scăzut cu 90% din 1946. Frecvența omuciderilor, a tălhăriilor și a altor forme de infracționalitate este și ea în scădere.

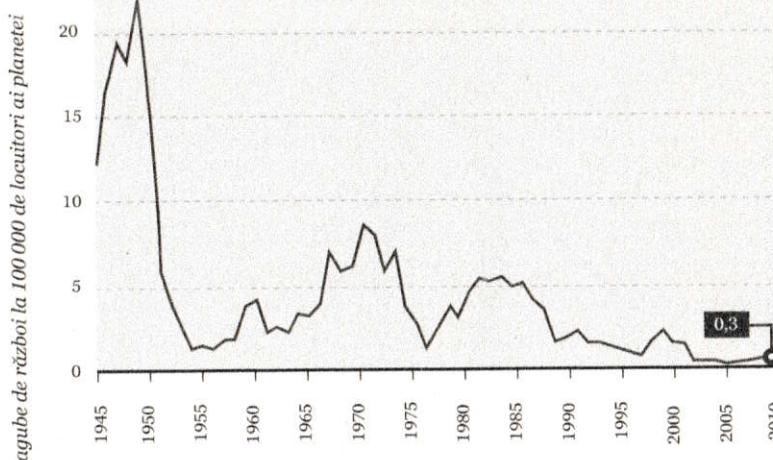
„Lumea bogată vede tot mai puține fărădelegi“, informa săptămânalul *The Economist* nu cu mult timp în urmă. „Există în continuare infractori, dar aceștia sunt tot mai puțini și tot mai în vîrstă.“¹⁷

Un paradis sumbru

Bine ați venit, cu alte cuvinte, pe Tărâmul Abundenței.

Tărâmul unui trai bun, unde toată lumea este bogată, în siguranță și sănătoasă. Unde ne lipsește un singur lucru: un

FIGURA 3 Războaiele sunt în scădere

Sursa: Institutul de Cercetare pentru Pace de la Oslo

motiv ca să ne dăm jos din pat dimineața. Pentru că, la drept vorbind, nu poți să îmbunătășești paradisul. Încă din anul 1989, filosoful american Francis Fukuyama remarcă faptul că am ajuns într-o epocă în care viața s-a redus la „calcule economice, la rezolvarea interminabilă a cererilor complicate ale consumatorilor”.¹⁸

Să mai adăugăm un procent la puterea noastră de cumpărare sau să mai radem vreo două de la emisiile de dioxid de carbon; poate un nou gadget – cam până acolo ajunge perspectiva noastră actuală. Trăim într-o epocă de belșug și supraabundență, dar cât de sumbră este aceasta. Nu există „nici artă, nici filosofie”, spune Fukuyama. Tot ce ne-a mai rămas de făcut este „să avem grija la nesfârșit de muzeul istoriei omenirii”.

După cum scria Oscar Wilde, odată ajunși pe Tărâmul Abundenței, ar trebui să ne îndreptăm din nou privirile spre cele mai îndepărtate orizonturi și să ridicăm din nou ancora. „Progresul este realizarea Utopiilor”, scria acesta. Însă orizonturile îndepărtate rămân goale. Tărâmul Abundenței este învăluit în ceată. Tocmai când ar trebui să ridicăm pe umeri

sarcina istorică de a da sens acestei existențe bogate, sigure și sănătoase, noi am îngropat utopia. Nu avem nici un vis nou cu care să o înlocuim pentru că nu ne putem imagina o lume mai bună decât cea pe care o avem deja. De fapt, majoritatea celor din țările bogate se așteaptă să o ducă *mai rău* copiii decât părinții lor.¹⁹

Însă adevărată criză a vremurilor noastre, a generației mele, nu este faptul că nu avem o viață bună și nici măcar că s-ar putea să ne descurcăm mai greu în viitor.

Nu, adevărată criză constă în faptul că nu ne putem gândi la un plan mai bun.

Planul

Scopul cărții de față nu este acela de a prezice viitorul.

Este acela de a debloca viitorul. De a ne deschide larg fereste minții. Evident că întotdeauna utopiile reflectă mai degrabă perioada în care acestea sunt create decât ceea ce urmează să se întâmple de fapt. Utopicul Tărâm al Abundenței ne prezintă cum era viața în Evul Mediu. Sinistră. Sau mai degrabă ne arată faptul că viața a fost aproape întotdeauna sinistră. La urma urmei, fiecare cultură are propria variantă de Tărâm al Abundenței.²⁰

Dorințele simple dau naștere unor utopii simple. Dacă îți-e foame, visezi la o masă îmbelșugată. Dacă îți-e frig, visezi la un foc plăcut. Dacă te năpădesc bolile, visezi la tinerețe fără bătrânețe. Toate aceste dorințe se regăsesc în vechile utopii, concepute pe vremea când viața încă era primejdioasă, necivilizată și scurtă. „Pământul nu a produs nimic de temut, nici o boală”, visa poetul grec Telecide în secolul al V-lea î.Hr., iar dacă îți doreai ceva, lucrul respectiv pur și simplu ar fi apărut. „În albia fiecărui pârâu curgea vin... Peștele îți venea direct acasă, se frigea la grătar și îți se punea singur pe masă.”²¹

Însă, înainte de a continua, să vorbim mai întâi despre două tipuri de gândire utopică.²² Primul tip este cel mai cunoscut, utopia planului. Mari gânditori, precum Karl Popper și Hannah Arendt și chiar un întreg curent filosofic, postmodernismul,

Responzări autonome încercă să pună bazele acestui tip de utopie. Și au reușit în mare parte; ei au avut ultimul cuvânt de spus cu privire la paradișul planificat.

În locul idealurilor abstrakte, planurile cuprind reguli imutabile și de necontestat. Poetul italian Tommaso Campanella, în *Orașul soarelui* (1602), ne oferă un astfel de exemplu. În utopia acestuia, sau mai degrabă în antiutopia sa, proprietatea privată este interzisă cu strictețe, toată lumea este obligată să iubească pe toată lumea, iar cearta se pedepsește cu moartea. Viața privată este controlată de stat, inclusiv procrearea. De exemplu, oamenii deștepți au voie să se culce doar cu proști, iar grașii – doar cu slabii. Se depun toate eforturile pentru a se crea o medie convenabilă. În plus, fiecare persoană este controlată printr-o vastă rețea de informatori. Dacă cineva încalcă legea, păcătosul este mustrat verbal până este convins de propria răutate și solicită de bună voie să fie lovit cu pietre de către ceilalți.

Privind retrospectiv, cine citește astăzi cartea lui Campanella va observa aluzii însăși împărtătoare la fascism, stalinism și genocid.

Întrebările potrivite

Mai există însă o cale a gândirii utopice, una care aproape că a fost uitată. Dacă planul este ca o poză de bună calitate, atunci acest tip de utopie este doar un vag contur. Aceasta nu oferă soluții, ci doar indicii. În loc să ne bage cu sila în cămași de forță, ne inspiră să ne schimbăm. Și înțelege faptul că, după cum spunea Voltaire, perfecțiunea este dușmanul lucrului bun. După cum remarcă un filosof american, „orice gânditor utopic serios se va simți prost la ideea unui plan”.²³

În această stare de spirit și-a scris filosoful britanic Thomas Morus cartea despre utopie (și a și inventat termenul). În loc să aplice în mod neîndurător un plan, utopia acestuia reprezintă mai mult decât orice o acuzație la adresa unei aristocrații lacome care dorea tot mai mult lux în vreme ce oamenii de rând trăiau într-o săracie lucie.

Morus a înțeles că este periculos să ie i prea în serios utopile. „Trebuie să fim în stare să credem cu pasiune și totodată să fim capabili să vedem absurditatea propriilor convingeri și să rădem de ele”, observă filosoful și expertul de marcă în utopii Lyman Tower Sargent. La fel ca umorul și satira, utopiile deschid ferestrele mintii. Iar acest lucru este esențial. Pe măsură ce oamenii și societățile îmbătrânesc treptat, aceștia se obișnuiesc cu situația de fapt, în care libertatea se poate transforma în închisoare, iar adevărul – în minciună. Convingerea modernă – sau, mai rău, convingerea că nu mai avem în ce să credem – ne face orbi la miopia și nedreptatea care încă ne înconjoară zi de zi.

Ca să vă dau câteva exemple: De ce lucrăm tot mai mult din anii 1980 încă deși suntem mai bogăți ca oricând? Și de ce milioane de oameni încă trăiesc în săracie când suntem mai mult decât bogăți ca să punem capăt săraciei o dată pentru totdeauna? Și de ce peste 60% din veniturile noastre diferă în funcție de țara în care întâmplător ne-am născut?²⁴

Utopiile nu ne oferă un răspuns de-a gata, cu atât mai puțin soluții. Totuși, pun întrebările potrivite.

Distrugerea marelui discurs

În ziua de astăzi, lucru destul de trist, nici nu începem bine să visăm că suntem imediat treziți. A devenit deja un clișeu faptul că visele se transformă cumva în coșmaruri. Utopiile favorizează discordia, violența, chiar genocidul. În cele din urmă, utopiile se transformă în antiutopii; de fapt, utopiile sunt antiutopii. „Progresul omenesc este un mit”, potrivit altui clișeu. Și totuși am reușit să construim noi însine un paradiș medieval.

Este adevărat că istoria este plină de forme înfricoșătoare de utopism – fascism, comunism, nazism – după cum toate religiile au dat naștere unor secte fanatice. Dar dacă un fanatic religios incită la violență, trebuie să excludem automat întreaga religie respectivă? Deci, de ce am exclude utopismul? Ar trebui să încetăm de tot să mai visăm?